

JUDITH C. BROWN: NEDOLIČNI ČINI, ŽIVOT JEDNE LEZBIJSKE OPATICE
U RENESANSNOJ ITALIJI. GZH 1990.

Stotinjak nenumeriranih stranica građe o crkvenoj istrazi o vizijama i nadnaravnim tvrdnjama Benedette Carlini, predstojnice samostana teatinki u Pescii, vođene 1619. do 1623. g., poslužile su Judith C. Brown za istraživanje shvaćanja ženske seksualnosti u renesansi i društva u kojem su takva shvaćanja nastala.

Dosje pod naslovom "Dokumenti vezani uz sudski proces protiv sestre Benedette Carlini iz Velana, nadstojnice samostana teatinki, koja se pretvarala da je mistik, a za koju se ustanovilo da je žena u zlu glasu", J. Brown je pronašla slučajno u Državnom arhivu u Firenzi. u zbirci *Miscellanea Medicea*, istražujući povijest Medicia. Skraćeni prijepisi, pisma i sažeci dokumenata čiji originali više ne postoje, poslužili su J. Brown za rekonstrukciju priče o Benedetti Carlini, ali i o sredini u kojoj je živjela – renesansnoj Pescii, životu unutar zidina onovremenih ženskih samostana, mentalitetu građanstva i redovnica, crkvenih dostojanstvenika.

Uz uvod, knjiga se sastoji od pet poglavlja – Obitelj, Samostan, Redovnica, Prva istraga, Druga istraga – te Epiloga i Dodatka – Bilješke o dokumentima uz odabrane prijevode.

U uvodu, J. Brown daje pregled crkvene (od Biblije preko komentara crkvenih otaca do pokajničkih priručnika) i svjetovne literature (civilni zakoni) koja tretira na bilo koji način žensku seksualnost. Kroz tisuću petsto godina postoji samo šačica dokumenata i desetak raštrkanih aluzija o ženskoj seksualnosti! Poslanicu Sv. Pavla o poganima koji su odbacili pravog Boga, "Zbog toga ih je Bog predao sramotnim strastima: žene njihove zamijenile naravno općenje protunaravnim" (Poslanica Rimljanima, 1:26), crkveni pisci kasnijih stoljeća tumačili su kao aluziju na žensku homoseksualnost. O istoj su temi pisali i Sv. Ambrozije, Sv. Ivan Krizostom, Sv. Anselm i Pierre Abelard, ali vrlo šturo, tek načinjajući temu.

Da se za žensku homoseksualnost znalo, svjedoče i dijelovi pokajničkih priručnika ranog srednjeg vijeka – pisali su ih Teodor od Tarza, velečasni Beda i papa Grgur III. "Kopulaciju s neprikladnim spolom, muškarca s muškarcem i žene sa ženom", kao jednu od četiri vrste požude protiv prirode, navodi i Toma Akvinski u djelu "Summa theologiae".

Pravila opreza zbog ženske homoseksualnosti postoje i u samostanima od 13. stoljeća (s koncila u Parizu 1212. i Rouenu 1214): redovnicama je zabranjeno da spavaju zajedno, u spavaonicama mora cijelu noć gorjeti svjetlo, a vrata ćelija trebaju uvijek biti otvorena pred nadstojnicom.

Od civilnih zakona koji tretiraju ovu problematiku J. Brown spominje Ustav Svetog Rimskog Carstva od Karla V i statut Trevisa iz 1574. te konstatira da su kazne za žensku homoseksualnost neusporedivo blaže od onih za muškarce! Ne samo da su kazne blaže nego je i broj zabilježenih sudskih procesa vrlo malen: crkveni i svjetovni sudovi srednjovjekovne Evrope bilježe nekoliko procesa u Španjolskoj, 4 u Francuskoj, 2 u Njemačkoj, po jedan u Švicarskoj i Nizozemskoj i slučaj Benedette Carlini u Italiji. Tek u 16. stoljeću, pod utjecajem protureformacije i veće brige za ćudoređe, kazne su oštrije, a statut Karla V iz 1532. predviđa čak i smrtnu kaznu za žensku homoseksualnost.

Zbog malog broja izvora, literarnih i diplomatskih, o ženskoj homoseksualnosti, J. Brown konstatira da su suvremenici ignorirali ovaj problem i pokušava odgovoriti koji su razlozi za to. Osim falocentričnog shvaćanja seksualnosti uopće (muškarci mogu privući i žene i muškarce, a u

ženi nema ničeg što bi moglo privući drugu ženu), radi se i o društvu koje je nesavršeno poznavalo ljudsku biologiju i stoga cijenilo mušku spermu više od svega. Rasipanje je muškog sjemena veća povreda Božjih zakona od zloupotrebe ženskih reproduktivnih organa – zato se muška homoseksualnost strože kažnjava i češće nalazi u izvorima. Suvremenike muči i posve-mašnja terminološka zbrka. Riječ lezbijka javlja se jedanput kod Brantomea (Seignour de Brantome, "Les Vies des dames galantes" iz 17. stoljeća), ali nije ušla u svakodnevnu upotrebu sve do 19. stoljeća, a i tada je označavala samo određene čine, a ne i osobe. Svi izvori o ženskoj homoseksualnosti pokazuju i temeljitu neupućenost u ono što su zaista žene radile jedna drugoj. Posebna je teškoća bila uklopiti takav delikt u postojeće i uvriježene seksualne kategorije i prijestupe. Ispovjedni priručnik Jeana Garsona iz 15. stoljeća sodomiju među ženama naziva "griehom protiv prirode u kojem žene posjeduju jedna drugu na tako odvratne i užasne načine da se ne smiju ni imenovati ni napisati"! Zločini koji se nisu mogli ni imenovati, zaključit će J. Brown, ostavili su malo tragova u povijesnim izvorima te je stoga i ova istraga protiv Benedette Carlini utoliko zanimljivija.

U pet poglavlja knjige J. Brown prati životni put Benedette Carlini – od devetogodišnje djevojčice koja ulazi u samostan do tridesetogodišnje nadstojnice samostana teatinki. Od same rekonstruirane biografije važnije su analize, objašnjenja i komentari Judith C. Brown – kako o ponašanju i djelovanju B. Carlini tako i o njezinoj sredini – od samostanskih zidina do Pescie pa i suvremene Italije i Evrope.

J. Brown smatra da vizije nose u sebi društvena i kulturna iskustva vizionara i da ih kao takve treba i proučavati. To je posebno važno jer se radi o evropskim mističarima koji su živjeli u kulturi koja ih poučava vizualnom obliku duševne molitve. "Kako bi bolje utisnula u pamćenje priču o mukama Isusovim, kao i da bi lakše zapamtila svaku njezinu radnju, korisno je i potrebno da u svojim mislima smjestiš mjesta i ljude: grad, na primjer, koji će biti Jeruzalem – uzmi u tu svrhu grad koji dobro poznaješ... A zatim također moraš u mislima zamisliti neke ljude, ljude koje dobro poznaješ, a koji će za tebe predstavljati ljude upletene u priču o mukama Isusovim..." (44). To je zapisano u jednom od priručnika molitvi i duhovnih vježbi iz biblioteke teatinskog samostana. Tako su i vizije B. Carlini – prekrasni vrtovi sa cvijećem i voće, anđeli, čopori divljih zvijeri – dio njezina kulturnog iskustva.

Iako su vizije bile prihvaćene kao jedan od načina na koji Bog vodi ljudska bića prema spasu, ipak Crkva nije nikada olako priznavala vizionare, a posebno ne žene. Unatoč "pedagoškoj" vrijednosti svetačkih legendi, ipak su vizije izvan "sakramentalne strukture Crkve" (57) i neka su vrsta konkurencije službenim putovima milosti. Žene su pak slabije moći rasuđivanja i lak su plijen davaloskih zamki. Da bi se uvjerali da se ne radi o davaloskoj zamci, Benedetti Carlini njezin je ispovjednik savjetovao neka moli Boga da joj pošalje muke, a ne radost i objavljenje. I zaista – od 1615. do 1617. godine ona je noću proživljavala teške boli, bila paralizirana, a liječnici nisu mogli pronaći uzrok niti dati lijek. Komentirajući vizije, J. Brown ih ne povezuje samo s kulturnim iskustvom nego i sa, ako se tako može reći, "psihologijom" mističara: "Sadržaj mističnih iskustava, bilo da na njih gledamo kao na psihološka ili božanska objavljenja, ili kao na fiziološke odgovore na post, iznosi na vidjelo mistikove najdublje duhovne brige" (43). Tako i ove boli J. Brown tumači kao fizičku manifestaciju unutrašnje patnje zbog nerazriješenog sukoba: "Najveća bitka koju je vodila bila je ne željeti vjerovati da je to Bog... a to joj je donijelo veliku bol, zbog toga što je Njegova Ekscelencija (predstojnik) došao ovamo i rekao da ne smije vjerovati (u svoje vizije), a ona je osjećala da ne može učiniti ništa da ne vjeruje i podvrgla se iskušenju: molila je Boga da joj oduzme to vjerovanje, ipak je vjerovanje bivalo sve jače..." (49).

"Uspon" Benedette Carlini kao svetice i mistika Brown je dovela u vezu i s razvojem teatinki – od zajednice mladih žena, čiji je svakodnevni život protjecao u molitvi i radu do gradnje samostana i priznavanja njihova reda kod pape. Zajednica je osnovana 1590, B. Carlini dolazi 1599. godine, prve vizije ima već pri dolasku u samostan, 1613. svoje je vizije prijavila nadstojnici

i ocu ispovjedniku. 1618. godine teatinke traže dozvolu od pape – nakon dvije godine mističnih iskustava B. Carlini. Time što je baš Benedettu Carlini izabrao za svoju sluškinju Bog je i cijeli samostan učinio predmetom Božje milosti.

Nakon preseljenja u novu zgradu teatinskog samostana, Benedetta je dobila i stigme – posljednji i najveći dokaz. S trideset godina, što je bio izuzetak u suprotnosti s crkvenim pravilima, postala je nadstojnica teatinki. Vrhunac "svetačke karijere" dogodio se u proljeće 1619. godine: u ožujku je zamijenila srce s Isusom, a u svibnju se dogodilo mistično vjenčanje. Sve do poslije vjenčanja svetost Benedette Carlini bila je dobrodošla i nikome nije bila sumnjiva, a onda je došlo do prve istrage. Zašto? Jer je Isus govoreći kroz Benedettu na vjenčanju u samostanskoj crkvi previše hvalio svoju sluškinju, zaprijetio je prokletstvom onima koji u nju ne vjeruju i upozorio građane da je njihova sudbina u Benedettinim rukama! Razmetanje i hvastanje nisu bili osobine svetih, zato je istraga počela već drugi dan.

Od svibnja do rujna crkveni su funkcionari na čelu s predstojnikom Pescie Stefanom Cecchiam četnaest puta bili u samostanu i ispitivali B. Carlini i druge redovnice. Zaključci istrage bili su povoljni za Benedettu Carlini: njezine su vizije bile istinite (nisu bili snovi), sadržaj vizija bio je u skladu s crkvenim načelima i praksom, a mnoge vizije mogli su potvrditi svjedoci. Iako su sumnje ostale, Benedetta je ponovno nadstojnica 1620. godine. Dvije se godine ništa značajno nije dogodilo: B. Carlini je uspješno obavljala sve poslove nadstojnice i imala vizije (1621. godine redovnice su prisustvovala njezinoj smrti i povratku u život).

Zašto je istraga ponovno pokrenuta između kolovoza 1622. i ožujka 1623. godine, izvori izričito ne navode. Tek, nekoliko crkvenih funkcionara, po nalogu papina nuncija nadležnog za područje Pescie, pokreće istragu. I najednom njezine vizije dobivaju drukčiji, negativni, predznak – mistično je vjenčanje bilo razmetanje taštinom, veličanje njezinih vrlina svetogrđe, a imena njezinih anđela zaštitnika (Splenditello, Tesauriello) zvuče više davolski nego božanski. Iz razgovora s drugim redovnicama istražitelji doznaju da je kriomice jela salamu i kremonsku mortadelu (iako joj je Isus nakon zamjene srca zapovjedio post i izbjegavanje mesa, jaja i mliječnih proizvoda), da si je na čelo sama zalijepila zvijezdu od zlatnog listića i učvrstila je voskom te tvrdila da je to od Isusova poljupeca, da su je vidjele kako velikom iglom obnavlja rane... A onda su vlasti od Bartolomee Crivelli, redovnice koja je od 1615. pomagala Benedetti Carlini, čuli i najpogubnije svjedočanstvo: "Ova je sestra Benedetta, dakle, neprekidno dvije godine najmanje tri puta tjedno navečer, nakon što bi se svukla i legla u krevet, čekala svoju pratilju da se skinu i pozivala je k sebi, pretvarajući se da joj je potrebna. Kada bi joj Bartolomea prišla, Benedetta bi je zgrabila za ruku i silom bacila na krevet. Zagrlivši je stavila bi je pod sebe i ljubeći je kao muškarac, govorila bi joj riječi ljubavi. I toliko bi se na njoj micala da bi se obje izopačile. I tako bi je silom držala ponekad jedan, ponekad dva, a ponekad i tri sata..." (100).

Po J. Brown, funkcionarima koji su ovo čuli nedostajala je i intelektualna i maštovita shema koja bi obuhvaćala opisano ponašanje dviju redovnica. Posljednji je izvještaj iz studenog 1623. – svi su tragovi stigmi nestali, Benedetta je rekla da više ništa ne doživljava i složila se da je bila zavedena od đavla. Benedetta Carlini umrla je 1661. godine, a o njoj u međuvremenu nema nikakvih vijesti, osim da je 1626. bila zatvorena, a to je značilo da je išla samo na mise, da druge redovnice s njom nisu razgovarale, jela je na podu blagovaonice blizu vrata, oduzet joj je bio veo i naplećnik...

Ni Benedetta Carlini ni Bartolomea Crivelli nisu bile oštrije kažnjene. Bartolomea je možda u početku bila žigosana od drugih redovnica, ali nije završila ni u zatvoru. Obje su žene tvrdile da su bile zavedene od – Splenditella. Benedetta je uvjerala Bartolomeu da nju na to prisiljava Splenditello, a on je andeo... Zaključak J. Brown o ovom slučaju ženske homoseksualnosti je ovaj: homoseksualnost nije bila stvar njihova jasno određenog izbora, za to im je nedostajao kulturni i intelektualni okvir. Jedini seksualni odnosi koje su poznavale bili su muško-ženski, a tek

je Splenditello dao Benedetti Carlini muški identitet i omogućio joj seksualni i emocionalni odnos sa ženom.

Na stopedesetak stranica knjige, pisane jezikom razumljivim najširem krugu čitalaca, J. Brown je rekonstruirala ne samo život Benedette Carlini nego je oslikala i mnoga obilježja prostora i vremena u kojem je ona živjela.

Karolina Kanižaj

NADA KLAJČ: POVIJEST HRVATA U SREDNJEM VIJEKU,

Globus, Zagreb 1990, 470 str.

Tomislav Raukar i Ivan Kampuš prihvatili su se nimalo lakog zadatka da pregledaju, redigiraju i za tisak pripreme nedovršeni rukopis sintetičkog rada Nade Klaić o povijesti Hrvata do pred kraj XIV. stoljeća. Njihovu samozatajnom trudu treba zahvaliti što je objavljeni rad znanstveno i tehnički opremljen na zavidnoj visini. Ne možemo dovoljno visoko ocijeniti uslugu koju su spomenuti ugledni hrvatski povjesnici učinili i našoj historiografiji i samoj autorici. Našla bi se i koja beznačajna primjedba, npr. neki radovi autorice i drugih koji se spominju u tekstu nisu navedeni u literaturi, radove pojedinog autora radije bismo vidjeli poredane po godinama objavljivanja, ali samo onaj tko je pripremao neki nedovršeni rukopis drugog autora zna s kakvim je sve nedoumicama redaktor suočen (npr. da li ispraviti neki očiti lapsus calami, kako postupiti s kraćim ili dužjim dijelovima rukopisa koji se ponegdje ne uklapaju dobro u tekst ili mu čak proturječe itd.). Imamo dojam da su redaktori majstorski izvršili svoj zadatak i ujedno sačuvali do maksimalnih granica autoričinu izvornu misao.

Djelo se sastoji od tri dijela: Rani srednji vijek (9 – 162), Razvijeni srednji vijek (163 – 381) i Pogovor (382 – 427). Autorica naziva djelo "novi pregled hrvatske povijesti" (382) pa ćemo ga dalje u tekstu nazivati Pregled. Prema njezinim riječima ona je u Pregledu dvije dosadašnje knjige Povijesti Hrvata sažela "u jednu, koja iznosi otprilike trećinu njihova opsega" (382). Riječ je o Povijesti Hrvata u ranom srednjem vijeku (1971, drugo izdanje 1976, dalje Povijest I) i Povijesti Hrvata u razvijenom srednjem vijeku (1975, dalje Povijest II). Dodajemo da je od 1976. do 1988. N. Klaić objavila nekoliko knjiga (npr. *Crnice o Vukovaru u srednjem vijeku*, Vukovar 1983; *Zadnji knezi Celjski v deželah Sv. Krone*, Celje 1982; *Zagreb u srednjem vijeku*, Zagreb 1982; *Povijest grada Trogira*, Trogir 1985; *Medvedgrad i njegovi gospodari*, Zagreb 1987; *Srednjovjekovna Bosna*, Zagreb 1989) i veći broj znanstvenih rasprava. U Pregledu su uključeni i rezultati tih radova.

Prilikom sažimanja svojih radova u Pregledu autorica nije bila uvijek sretne ruke. Evo jednog primjera. U Pregledu piše da vlasnici vinograda u Zadru "u ugovorima iz XIV. st. prijete *oduzimanjem vinograda* (kurziv N. Kl.) onome za koga se utvrdi da je prevario vlasnika" (192) pa se to u bilješki dokazuje tekстом po kojem je sankcija samo "gubitak priroda". Pritom se upućuje na CD V, 363 – gdje takvog teksta nema. Uvidom u tekst Povijesti II (112) koji se odnosi na istu tematiku može se utvrditi da tamo autorica govori o gubitku priroda (a ne o oduzimanju vinograda) i da to dokazuje s CD IV, 363 (a ne V, 363). Zato je u interesu autorice i samog čitatelja da Pregled koristi oprezno i po mogućnosti uz provjeru preko prije objavljenih radova.

Tzv. "općoj povijesti" posvećena je približno ista količina teksta kao i gospodarskim problemima i kulturi, a to je svakako vrlo pozitivan aspekt Pregleda. Čitatelj – bio on stručnjak ili jednostavno ljubitelj hrvatske povijesti – s najvećom će koristi čitati poglavlja kao što su npr.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Historijski zbornik
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šalžite na adresu:
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, za Historijski zbornik
Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Cijena ovog broja iznosi 20 000 HRD

Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo za znanost Republike Hrvatske
Industrogradnja, Zagreb, Savska c. 66 – potpomogla tiskanje rasprave
o Božidaru Magovcu

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb
Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, svibanj 1993.